

Komentář

PENÍZE NEBO PLANETA? KLIMATICKÁ POLITIKA VLÁDY I EU MUSÍ AKCENTOVAT SOCIÁLNÍ SPRAVEDLNOST

Klára Votavová

February 2023

Contents

Firmy jako nositelé změny?	2
Další odtržení a nedůvěra.....	4
Spravedlivou transformaci je třeba vnímat v širším kontextu problémů	5
About the author	8
EUROPEUM.....	8

Když Evropský parlament v únoru definitivně potvrdil zákaz prodeje aut se spalovacím motorem v EU v roce 2035, rozpoutal v Česku nové kolo dobře známé diskuse. Stojí ochrana klimatu a životního prostředí za ohrožení prosperity v zemích se silným automobilovým průmyslem, jako je třeba Česko?

Do popředí se tak opět dostalo dilema mezi udržováním či zvyšováním životní úrovně českých občanů a nutnou ochranou klimatu a životního prostředí. [Výzkum](#) sociologického ústavu STEM a Institutu 2050 potvrdil, že obavy ze sociálních dopadů přechodu na bezuhlíkovou ekonomiku jsou mezi českými občany velmi rozšířené. Nadpoloviční většina respondentů se domnívá, že Zelená dohoda pro Evropu zhorší životní úroveň v České republice, výkon české ekonomiky a nerovnost v české společnosti. „Buď bude transformace sociální, nebo nebude pro veřejnost přijatelná vůbec,“ varuje výzkum.

Jak by taková spravedlivá transformace měla vypadat? Sociální soudržnost se musí stát integrálním cílem unijních i českých klimatických opatření. Zdaleka přitom nestačí jenom rozdělit několik unijních dotačních titulů mezi velké korporátní hráče, jak je v Česku ale i šířeji v EU běžnou praxí. Proces transformace je potřeba s občany důkladně diskutovat a zároveň se zaměřit i na dlouhodobě neřešené problémy, jako je dostupnost a financování veřejných služeb, energií a bydlení či zastaralý design daňového mixu.

Firmy jako nositelé změny?

Nedostatečná pozornost sociálním tématům v rámci zelené transformace není problémem jenom českých klimatických politik, ale i těch unijních. Od té doby, co se lídři EU i Evropská komise v roce 2019 shodli na společném závazku dosáhnout do roku 2050 klimatické neutrality na kontinentu, se zelená transformace stala lékem takřka na cokoli: vedle záchrany planety má být také nově růstovou strategií, receptem na postcovidovou obnovu hospodářství a dosažení energetické nezávislosti na Rusku. Relativně krátké termíny na rozdělení unijních peněz na dekarbonizaci a nízké absorpční kapacity národních administrativ a samospráv znamenají, že se do rolí nositelů transformace často dostávají velké firmy a banky. EU přitom až příliš často spoléhá na to, že peníze od firem k občanům přirozeně prokapou samy, aniž by o sociální soudržnost musela cíleně dbát.

Připomeňme si, že již před energetickou krizí žilo v EU 36 milionů lidí ohrožených energetickou chudobou.

I vzhledem k obecně nízkému objemu evropského rozpočtu (1 % unijního hrubého národního důchodu) jsou redistributivní opatření navržená v rámci Zelené dohody pro Evropu sama o sobě nedostatečná. Konkrétně Fond spravedlivé transformace je úzce zaměřen na pomoc uhelným regionům, přičemž pro jiné regiony či odvětví (např. v ČR exponovaný automobilový průmysl) se nevztahuje. V ČR má pomoci Moravskoslezskému, Ústeckému a Karlovarskému kraji, které si mají rozdělit [41 miliard korun](#). Jak poukázala studie platformy pro ekologickou a sociální transformaci [Re-set](#), peníze z fondu pro jednotlivé kraje tak zhruba odpovídají jejich rozpočtu na jeden rok a lze je tak vnímat pouze jako přilepšení.

Dalším unijním fondem je zmíněný Sociálně klimatický fond ve výši [86 miliard euro](#), jehož cílem je primárně redistribuovat zranitelným domácnostem peníze vybrané z obchodu s emisními povolenkami, jež by od roku 2027 měl zahrnout také dopravu a vytápění budov. I tento fond byl [kritizován](#) jako nedostatečný, aby pokryl všem zranitelným domácnostem náklady se zeleným přechodem, například se zateplením jejich bydlení. Připomeňme si, že již před energetickou krizí žilo v EU [36 milionů lidí](#) ohrožených energetickou chudobou.

Během covidové pandemie v roce 2020 lídři unijních zemí schválili takzvaný nástroj Nové generace EU (Next Generation EU, NGEU) ve výši 750 miliard eur, které mají přispět k obnově unijní ekonomiky a jejímu zelenému a digitálnímu přechodu. NGEU samotný je v EU vnímán jakožto přelomový, neboť si na něj EU historicky poprvé kolektivně půjčila na finančních trzích. Méně se však hovoří o dlouhodobějších dopadech této půjčky.

Poté, co 750 miliard euro mezi lety 2021 a 2027 přerozdělí členským státům, bude je EU muset do roku 2058 splatit. Jak podnětně poukázal [španělský think tank ODG](#), to může v budoucnu vést k dalšímu kolu osekávání státních výdajů na důchody, veřejné služby a investice. Právě tento typ kroků od předlužených států požaduje [Pakt o stabilitě a růstu](#), který je sice od roku 2020 kvůli krizím posledních let přerušený, nicméně s jehož obnovou se počítá. Jak dále poukazuje think tank, potřeba peníze rozdělit co nejrychleji, která i mimo Česko přispěla k netransparentnímu rozdělování peněz vždy připraveným velkým firmám namísto malých a středních, domácností

a veřejných služeb. To může fakticky znamenat další přesun peněz od daňových poplatníků ke korporacím.

Ruská invaze na Ukrajinu následně přerážovala diskusi o energetickém přechodu z tématu klimatického na téma bezpečnosti a odolnosti unijního trhu. Nejnovější inkarnací těchto snah je takzvaný [Green Deal Industrial Plan](#), jehož součástí je mimo jiné uvolnění pravidel veřejné podpory. To má státům umožnit veřejnými penězi financovat firmy klíčové pro zelenou a digitální transformaci. I tento plán má z hlediska sociálních dopadů vážné nedostatky: Vedle toho, že uvolnění veřejné podpory [prospěje](#) větším a bohatším státům, plán zároveň nedostatečně [podmiňuje](#) poskytnutí veřejných peněz firmám jejich sociálními a environmentálními závazky.

V České republice je závislost na velkých firmách v řízení transformace a nízké zapojení veřejnosti do tohoto procesu obzvláště častým jevem.

Jak poukázal bruselský think tank [Counter Balance](#) nebo česká platforma [Re-set](#), nedostatečná sociální a environmentální kondicionalita rozdělování je dlouhodobějším problémem fondů EU, které tak nadále nadměrně sponzorují například [fosilní plyn](#) namísto obnovitelných zdrojů. Zároveň jsou unijní fondy obecně zaměřené zejména na podporu soukromých investic, přičemž opomíjejí rozvoj veřejných služeb, jako je školství a zdravotnictví. V obecné rovině lze také konstatovat, že Zelená dohoda pro Evropu nedostatečně adresuje problémy, jako je vzrůstající příjmová a majetková nerovnost ve světě i EU a nadměrné vypouštění emisí právě [nejbohatšími](#) obyvateli planety.

Další odtržení a nedůvěra

V České republice je závislost na velkých firmách v řízení transformace a nízké zapojení veřejnosti do tohoto procesu obzvláště častým jevem.

Schválení českého operačního programu spravedlivé transformace nabralo zpoždění, neboť se Evropské komisi [nelíbilo](#) vysoké zastoupení velkých podniků mezi příjemci pomoci a také fakt, že se transformační plány krajů vytvořily za zavřenými dveřmi. „Česká vláda v rámci přípravy pravidel pro čerpání fondu spravedlivé transformace vytvořila speciální kategorii tzv. strategických projektů. Tyto projekty musí splňovat podmínku minimální hranice nákladů a na jejich podání měli žadatelé pouhý měsíc,“ [poukázala](#) Kristina Zindulková z Asociace pro mezinárodní otázky ve své studii zaměřené na korupční rizika spojená se zelenou transformací. I v přepracovaném

[Plánu spravedlivé územní transformace](#), který nakonec v září 2022 schválila Evropská komise, zůstaly velké projekty jako rekultivace severočeského dolu ČSA pod taktovkou Sev.en Innovations miliardáře Pavla Tykače.

Jak poukázala mimo jiné síť [CEE Bankwatch](#), i přípravy českého národního plánu obnovy, pomocí kterého se distribuují peníze z NGEU, v letech 2020-1 neproběhly transparentně a občanská společnost do něj byla poprvé zapojena až poté, co byl první návrh plánu odeslán Evropské komisi.

Hrozí proto, že už tak omezené prostředky na spravedlivou transformaci budou v České republice rozděleny samoúčelně, chudým domácnostem nepomůžou a v konečném důsledku povedou ke většímu odcizení a nedůvěře Čechů ke státu i Evropské unii.

Spravedlivou transformaci je třeba vnímat v širším kontextu problémů

Co by tedy vláda i EU měla dělat, aby se takovému vývoji vyhnula? Z procedurálního pohledu by bylo vhodné upřednostňovat při rozdělování transformačních fondů obce a malé a střední podniky spíše nežli velké korporace. K tomu by pomohlo odbyrokratizování procesu žádostí nebo zajištění sdílené administrativní podpory pro menší žadatele. Finanční i jiné potřeby jednotlivých regionů je také potřeba hlouběji a déle diskutovat s tamními angažovanými občany. O podobné cvičení se v roce 2022 pokusila [platforma Re-set](#), která průběh dekarbonizace diskutovala s občanskými iniciativami v českých uhelných regionech.

Na základě těchto konzultací veřejné správě doporučuje, aby formulovala jasnou vizi proměny uhelných regionů a následně občany informovala a důsledně jim naslouchala. Lidé by také měli dostat příležitost najít si po konci emisně náročných průmyslů smysluplné zaměstnání, které je jim geograficky blízko. Nové práce přitom není potřeba vytvářet primárně pomocí zahraničních investorů ve velkých průmyslových podnicích, ale třeba i ve školství, zdravotnictví, řemeslné výrobě nebo kultuře. K tomu by mohlo dopomoci například nižší zdanění práce a odstraňování byrokracie nutné pro založení malého podniku. Stát i kraje by zároveň měly občany zahrnout do rozhodování o proměnách v krajině, bránit jejímu zastavování a podporovat malé zemědělce.

V souvislosti s energetickou chudobou platforma doporučuje zcela či částečně odstranit nutnost finanční spoluúčasti pro nízkopříjmové žadatele při zateplování jejich obydlí a instalaci udržitelných zdrojů energie. Mezi diskutovanými opatřeními proti energetické chudobě figuruje i klimatická dividenda: přerozdělení státních výnosů z aukcí emisních povolenek obyvatelům. Jak zdůrazňuje klimatický tým [Asociace pro mezinárodní otázky](#), přímé rozdělení těchto výnosů domácnostem namísto jejich rozpuštění v rozpočtu by mohlo občanům pomoci vzít klimatické politiky za své. Důležitá je i podpora a konečné schválení právního rámce pro komunitní energetiku, která by měla zjednodušit vznik energetických družstev a podpořit stavbu obnovitelných zdrojů vlastněných spolky a obcemi.

Pro úspěch zelené transformace v České republice je však třeba adresovat i dlouhodoběji neřešené sociální problémy, které jsou navíc koncentrované zejména v postuhelných regionech. Miliony Čechů, kteří jsou přímo či nepřímo zasaženi exekucemi či se nachází v dluhové pasti, jenom těžko najdou finanční či jenom mentální kapacity investovat do obnovitelných zdrojů. Nabízí se tedy otázka oddlužení či zákazu soukromých exekutorů. Zvyšující se nedostupnost vlastního bydlení v posledních letech navíc znamená, že více a více lidí nemůže o zateplení svého obydlí rozhodovat, přičemž majitelé bytů nejsou motivováni do energetických úspor investovat, ani rekonstrukce konzultovat s nájemníky.

Spíše nežli jako oddělený proces, který lze vyřešit nasypáním peněz vágně definovaným „inovativním“ firmám, musí EU i ČR dekarbonizaci vnímat v kontextu již existujících společenských nerovností. Aktivní konzultace s občany postižených regionů, preference malých žadatelů a obcí o dotace před velkými korporacemi, přerozdělení zisků s emisních povolenek, vyšší financování veřejných služeb, snížení byrokracie pro malé firmy ale třeba i změna daňového mixu, která se více zdaní kapitál namísto levné práce, mohou odvrátit scénář, kterého se dle výzkumu STEM většina respondentů bojí: že dekarbonizace nutně povede ke zvýšení společenských nerovností.

První léta od ohlášení velkých klimatických cílů Evropské unie se bohužel ani v ČR, ani v EU na tyto principy dostatečně nedbalo. Pokud budou ČR i EU nedále tlačit na snižování dluhů svého rozpočtu, aniž by se zabývala jeho příjmovou stránkou, hrozí navíc v budoucnu nový tlak na škrtnání financí pro veřejné služby, sociální systém a

investice. Je proto třeba hledat způsoby, jak zajistit pro oba rozpočty nové příjmy.

Zdroje jsou.

About the author

Klára Votavová is a European Studies graduate from Masaryk University in Brno and Maastricht University in the Netherlands. After completing several internships in the EU institutions, she worked in the Czech public service for over four years. There, she took part in preparations for the Czech EU Council Presidency in 2022. She cooperates with several Czech media outlets as a reporter and commentator, among others, she wrote articles on working conditions in the Czech and Polish Amazon. In her research, Klára focuses mainly on the social implications of the EU policies, including digitalization and decarbonization, EU social policies, and inequalities between EU states and regions.

EUROPEUM

EUROPEUM Institute for European Policy is a non-profit, non-political and independent think tank focusing on European integration and cohesion. EUROPEUM contributes to the strengthening of democracy, security, stability, freedom and solidarity across Europe and to the active participation of the Czech Republic in the European Union. EUROPEUM conducts original research, organises public events and educational activities and formulates new views and recommendations to improve domestic and European policies.